

Epistemologija podpore in pomoči

OD TEORETSKIH K NETEORETSKIM PRISTOPOM POMOČI

V sedanjem globaliziranem času in prostoru hkrati bivajo raznolike epistemologije, različni temeljni pogledi na svet, od takih, ki razvojno segajo stoletja in več v preteklost, do veliko mlajših, oblikovanih v zadnjih desetletjih. Anderson (1995) navaja tradicionalnega, modernega, postmodernega in novoromantičnega. Do danes je preživel in ohranil moč *predmoderni*, *tradicionalni* družbeni pogled z vrednotenjem resnice v filozofski in literarni zapuščini zahodne civilizacije, s poudarjanjem svetosti družine, skupnosti, (krščanske) morale. Večino struktur (politične, socialne, ekonomske) moči še vedno zavzema tradicionalnega v marsičem dopolnjujoč *moderni*, *znanstveno razumski* pogled na svet, po katerem lahko resnico odkrijemo s sistematičnim, discipliniranim, objektivnim proučevanjem pojavov, kakršna sta, denimo, osebnost posameznika in njegovo (psihopatološko) vedenje. Novi val, ki zbujajo pričakovanja in nezaupanje hkrati, predstavlja *postmoderni* pogled na svet s pojmovanjem družbeno konstruirane resničnosti, resničnosti (in resnice) torej, ki jo dogovorimo oz. ustvarimo v socialnih interakcijah. Nekateri pa – nezadovoljni z neobčutljivostjo modernega pogleda (ki ob siloviti tehnološki razvitosti grozi z nezadržnim opustošenjem življenja na našem planetu) na eni strani ter z negotovostjo in doslej neobičajno osebno odgovornostjo, ki jo prinaša postmodernost – zavzemajo *novoromantični* pogled na svet, tako da se vračajo k naravi, hrepenijo po času romantike in slavijo novodobno znanost ter duhovnost in resničnost notranjega jaza.

Kako bi lahko tako razvejeni, podobni, a tudi različni, v marsičem celo nasprotujoči si temeljni pogledi na svet ohranili svojo raznolikost in se izognili prevladi enega ali zgolj nekaterih pojmovanj resničnosti in resnice? Kako zagotoviti pluralnost osebnih ter družbenih opisov sveta in odpreti prostor za njihovo mirno, morda celo ustvarjalno sožitje? Ali – če se preselimo v veliko ožji kontekst interakcije dveh ali več sogovornikov z različnimi pogledi na to, kar

je tema razprave – kako nadaljevati pogovor, ne da bi pogled ene (npr. socialno, ekonomsko itn. močnejše) osebe preplaval, povozil pogled druge? Eden od ključev za preživetje v sosedstvu z raznolikimi opisi sveta – ne glede na velikost konteksta in število njegovih udeležencev – je sposobnost, da se učimo govoriti več jezikov (Anderson, 1995) in znamo pogledati tudi skozi okno drugega gledalca. Slednje je gotovo eno od obeležij postmoderne optike in morda ta val prinaša s sabo dragoceni potencial človeštva za strpnost do epistemološke raznolikosti in možnost za razvoj potrebnih novih odgovorov na labirint vprašanj, iz katerih včasih ni več videti zadovoljivega izhoda. En tak ključ je torej dialog.

In psihoterapija se je začela kot dialog. Freud (1977: 27, izv. 1916) je analitično zdravljenje opredelil kot izmenjavanje besed in poudarjal magično moč besed, s katerimi govornik poslušalcem posreduje svoje znanje in s sprožanjem najrazličnejših čustev vpliva na njihove presoje in odločitve. V času od Freudove opredelitve terapije kot pogovora pa vse do postmoderne se je zdelo, da je omenjena predpostavka postala tako samoumevna, da je sploh ni bilo treba reflektirati in upoštevati (de Shazer: 1994). Šele postmoderni avtorji so znova obudili to predpostavko in na njej utemljili svoje *modele psihoterapije kot dialogške prakse*, podobno se opredeljujejo drugi pristopi psihosocialne podpore in pomoči, npr. v socialnem delu. Glede na čas, v katerem so se razvili, jih nekateri označujejo za *poststrukturalistične*, čeprav, denimo, de Shazer (1994) meni, da bi bila točnejša oznaka *nestrukturalistični*, torej brez strukture v primerjavi s strukturnimi, strukturalističnimi. Med postmodernimi pristopi so se uveljavili ali se še uveljavljajo v rešitev usmerjena terapija de Shazerja in Kim Bergove, narativna terapija Epstona in Whitea, kibernetika psihoterapije Barnesa idr. s svojimi razvojnimi različicami ter drugi sodobni, uporabniško perspektivo upoštevajoči pristopi podpore in pomoči. A kot velja za znanost in humanistiko v celoti, velja tudi za psihoterapijo in širšo psihosocialno pomoč, da se v vse njene, še tako raznolike, razčlenjene in oddaljene obale zaganja vroči val postmodernosti in v njih ustvarja zametke novosti, po katerih najverjetneje tudi najbolj ortodoksne terapevtske idr. šole ne bodo ostale enake, kot so bile.

Prav mogoče je, da se psihoterapija ne bi nikoli razvila v priznani način pomoči ljudem, če ne bi bilo dolgoletne uporabe klinične hipnoze od Mesmerja konec 18. stoletja do Charcota in Bernheima konec 19. stoletja, ko je prišlo do pomembnega premika v interpretaciji hipnotičnih pojavov – Bernheim je ovrigel dotlej prevladujočo Charcotovo fiziološko in predlagal psihološko razlago hipnoze (Barnes, 2002: 26). Toda stoletju omenjene uporabe klinične hipnoze so predhodili tisoči let od začetka človeštva, v katerih je človek razvijal različne metode za indukcijo stanja transa in spremembo načina vedenja (Forrest, 2000). Na prehodu iz 19. v 20. stoletje se je Freud sprva navdušil nad uporabo

hipnoze, a se ji je nato razočaran nad neuspehi njene uporabe (nezanesljivost metode, kratkoročni učinki) odrekel in prešel na uporabo prostih asociacij in s tem zasnoval prvo psihološko metodo zdravljenja, ki jo je razglasil tudi za znanstveno. Toda medtem ko je bila dotedanja uporaba hipnoze v terapevtske namene postavljena v kontekst komunikacije, osvobojena okvira velike teorije, pomeni Freudova teorija represije – psihoanaliza – začetek vseh psihoterapij, ki izhajajo iz takšne ali drugačne teorije in jih lahko na kratko imenujemo *teoretske* [theory-centred] *psihoterapije* (Barnes, 2002).

Freudova teorija psihoanalize je trdila, da v procesu psihoanalitičnega proučevanja neznano nezavedno postane poznano zavestnemu. Psihoanalitik s tem postopkom odkrivanja psihopatologije potrjuje in razvija svojo teorijo o predpostavljani psihopatologiji. S Freudom se prvič primeri, da se v psihoterapiji izenačita in poenotita teorija in psihoterapija. Freud in njegovi nasledniki so svoje metafore in analogije jemali pretežno iz mehanizmov poznega 19. stoletja, vrhunec pa so teoretične psihoterapije s svojim vplivom na popularno kulturo dosegle v ZDA sredi 20. stoletja. V desetletjih po 2. svetovni vojni je psihoanalizo prevzela psihiatrija Zahoda in prepovedala njeno uporabo družbenim vedam in analitikom brez medicinske izobrazbe, norost in druge okoliščine, ki se niso podredile družbenim normam, pa je označila za nove abstraktne kategorije psihopatologije in jih medikalizirala (Barnes, 2002).

Barnes (2002: 10) postavlja provokativno tezo izjemnega pomena, da *“ko sta teorija in psihoterapija eno in isto in ko koncepti teorije oblikujejo pogovor, tedaj psihoterapija postane neločljiva od teorije in psihoterapevtska teorija ustvarja psihopatologijo, ki se jo je odločila zdraviti.”* To pomeni, da je teoretična psihoterapija, ki imenuje in s tem predlaga psihopatologijo, teorija, uporabljena v psihoterapevtskem dialogu.

V skladu s takšnim razumevanjem psihopatologija ni nekaj, kar odkrijemo, najdemo ali je dano vnaprej, temveč je proizvod samega psihoterapevtskega konteksta, v katerem je bila določena teorija uporabljena. Odnos med psihopatologijo in teorijo psihoterapije je krožen, ne pa linearen, kot ga sicer ponavadi razlagajo in po katerem terapevt identificira, t.j. diagnosticira že obstoječo psihopatologijo, da bi jo nato začel zdraviti po navodilih svoje teorije, ki se razvija prek odkrivanja (nove in nove) psihopatologije in tako povečuje svojo kompleksnost.

Po krožnem razumevanju psihopatologija ne obstaja, dokler je ne konstruiramo znotraj logike naše teorije, ko dobi tudi svoje abstraktno ime in jo s tem kategoriziramo. Psihoterapija predlaga svojo psihopatologijo, nato pa jo poskuša zdraviti. Teorija ni orodje, ki ga lahko uporabimo in iz njega razvijemo tehnike – *teorija spremeni svojega uporabnika*, naj bo to teoretik, psihoterapevt ali

klient (pacient), in to na način, ki ga ponavadi ne moremo podrediti svojemu nadzoru (Barnes, 2002: 13–14). “Psihopatologija nadzoruje psihoterapijo, ker proizvaja vedno več psihopatologije, ki privede do več teorije in psihopatologije, ad finitum – in do izgube fleksibilnosti. Teorija požre fleksibilnost in izniči raznolikost (posledica kibernetkega zakona o potrebnih raznolikosti).” (Barnes, 2002: 16)

Ashbyjev zakon o zadostni oz. potrebni raznolikosti (Ashby, 1961) razumem v kontekstu vsake psihosocialne podpore in pomoči, npr. psihoterapije, kot dva vidika potrebne raznolikosti v psihoterapevtovi interakciji s klientom, vidika, ki pripomoreta k večji učinkovitosti terapije. Prvi vidik se nanaša na terapevtovo sposobnost opaziti, zaznati raznolikost in enkratnost, nepovnljivost klientskih zgodb, njihovih opredelitev problema in zelenih sprememb, edinstvenost njihovih lastnih virov moči za doseganje zastavljenih ciljev itn. Omenjena zahteva lahko zveni precej samoumevno, vendar se po letih dela v psihoterapiji – morda s podobno populacijo s podobnimi problemi –, še zlasti pa, kadar terapevt zgodbe svojih klientov prevaja v jezik svoje teorije, njihove avtorje pa pretvarja v teoretske (diagnostične) kategorije, pogled terapevta skoraj samodejno ustali, postane rutinski, izgubi začetno prožnost in širino. V zvezi s tem Laing meni (1985: 103): “Teorija pojasnjuje način, kako opazujemo ljudi, kako ravnamo z ljudmi in kako o njih razmišljamo in govorimo med seboj ...” Tako pravzaprav deluje naša zaznava vselej, kadar imamo opraviti s stalnicami v našem okolju – navadimo se nanje in če nas povrh vsega ne ogrožajo, jih nevede izključimo iz polja svoje neposredne pozornosti (Ornstein, 1973). In ne vidimo, da jih ne vidimo več. Postanejo naše prehodne sive lise, ki se lahko razvijejo v prave “spoznavne slepe pege” (Maturana, Varela, 1998). Zato je prizadevanje slišati novo, nepoznano v opisu posameznega klienta, dovoliti si biti presenečen ob njegovi pripovedi, ob tem, kar se nama zgodi v interakciji, velik terapevtov dosežek, rezultat, ki kljubuje spontani težnji naše pozornosti. In ki kljubuje nujni trivializaciji, ki jo povzroči vsaka terapevtska teorija (npr. o klientovi osebnosti in njegovi psihopatologiji). Drugi vidik potrebne raznolikosti si razlagam tako, da si moramo terapevti prizadevati čim bolj raznoliko odgovoriti na omenjeno raznolikost klientskih osebnih zgodb. Da naši odzivi na kliente niso rutinirani, togi, vselej enaki, k čemur nas bolj ali manj razvidno navaja pogled skozi optiko psihoterapevtske teorije.

POSTMODERNO STALIŠČE IN ETIKA UDELEŽENOSTI

Po Batesonu (1985: 242) lahko znanost epistemologije opredelimo kot proučevanje, kako določeni organizmi (ali agregati, skupki ali združbe organizmov)

vedo, razmišljajo in se odločajo, ali jo po von Foersterju (1990) definiramo kot znanost (proučevanje, teorijo) razumevanja. V skladu z navedenim lahko razlikujemo različne epistemologije kot sklope predpostavk, na katerih temelji nekogaršnje¹ razumevanje, zaznavanje, spoznavanje, vedenje. Sredi 20. stoletja so številni znameniti biološki in psihološki eksperimenti z zaznavo pomembno pripomogli k razumevanju, da tako biološka struktura čutil in možganov kot številni psihofiziološki dejavniki in psihosocialne kategorije, ki jih človek osvoji z bivanjem v določenem času in prostoru, kulturi, jeziku, z življenjem in s socializacijo v različnih kontekstih socialnih interakcij (z ožjim in širšim socialnim okoljem), vplivajo na to, kako bo posameznik zaznaval, razmišljal, sprejemal in udeležal konkretne odločitve v situacijah, v katerih je udeležen (Ornstein, 1973).

Do epistemološkega premika iz enosmerne epistemologije v krožno epistemologijo je prišlo po zaslugi kibernetike, ki se je razvila ob koncu 40. let 20. stoletja v ZDA v skupini znanstvenikov različnih disciplin (fizika, matematika, biologija, antropologija, psihologija, filozofija, medicina idr.), ki so se med 1946. in 1953. desetkrat srečali in skupaj proučevali *Krožne mehanizme vzročnosti in povratne vezave v bioloških in socialnih sistemih*. Da bi poudaril pojem organizacije vzorcev (zaznave in vedenja, komunikacije in nadzora), je Wiener (1950, v Capra, 1998: 60) svoje pojmovanje kibernetike kot znanosti o komunikaciji in nadzoru pri živalih in strojih razširil na celoto življenja in zapisal: "Smo vrtnici v reki, ki teče. Nismo snov, ki obstaja, temveč vzorci, ki se ponavljajo."

Kibernetski premik od proučevanja strukture strojev (sistemov) in vprašanja, "kaj so opisovane stvari", k njihovi organizaciji in vprašanju, "kaj te stvari počnejo, kako se obnašajo", je ena pomembnih točk, po katerih se je kibernetika razlikovala od drugih takratnih teorij o strojih (Ashby, 1961). Kibernetsko (sistemsko) naravnani psihoterapevti in drugi izvajalci psihosocialne pomoči opazujejo vedenje klientskih sistemov in svoja opažanja interpretirajo kot klientove obstoječe vedenjske vzorce, ki bi se v procesu interakcije pomoči lahko spremenili v smeri dogovorjenih zelenih ciljev.

Čeprav so inženirji že dolgo poznali stroje, ki upravljajo lastno delovanje, tako da upoštevajo rezultate svojega dosedanjega delovanja (t.i. povratne vezave, s tujko feedback), so šele kibernetiki začeli razlikovati vzorce krožne vzročnosti, ki izhajajo iz povratne zveze. Kar se z določenega položaja zdi vzrok za neko posledico, lahko s spremembo kota opazovanja razumemo tudi nasprotno. Sin

¹ Posameznik, par, družina, skupina, skupnost; lahko gre npr. za predpostavke določene terapevtske teorije ali splošnejše teorije psihosocialne pomoči, skozi katere njeni uporabniki, terapevti, socialni delavci itn. izvajajo psihoterapijo, psihosocialno pomoč.

kaznuje očetovo nenehno okupiranost z delom tako, da z njim ne govori. Oče kaznuje sinov molk s preusmerjanjem pozornosti na svoje delo. Z modelom krožne vzročne povezanosti očetovega in sinovega obnašanja kompleksneje opišemo konkretno interakcijo, kot če “ugotavljamo” oz. ustvarjamo zgolj enosmerne povezave med vzrokom in učinkom.

Kibernetski model opazovanja sistemov tako pomeni *premik od enosmerne h krožni vzročnosti*. Toda dokler je kibernetik sebe razumel kot nepristranskega opazovalca omenjenih krožnih vzorcev vzrokov in posledic v opazovanih sistemih, je še vedno opazoval z objektivistične epistemološke pozicije. Do epistemološkega *premika iz objektivistične v konstruktivistično držo* je prišlo šele takrat, ko je kibernetik predpostavljeno krožnost v vedenju opazovanih sistemih predpostavil tudi za svoj odnos z opazovanimi sistemi – tako je kibernetik svojo metodo opazovanja uporabil tudi za opazovanje samega sebe, lastno metodo je torej uporabil na sebi in tako sebe kot opazovalca vključil v sistem svojega opazovanja. S tem epistemološkim obratom so se kibernetiki odrekli objektivnosti svojih opazanj in lastnost opazovanja pripisali tudi sistemom, ki so jih doslej imeli le za predmet svojega opazovanja. Iz položaja *izključenosti* (na račun dotlej predpostavljene nepristranskosti) so prešli v položaj *lastne vključenosti* v svoj opazovani sistem – zavzeli so “stališče udeleženosti”.

Posebna značilnost postmodernega paradigatskega premika od objektivističnega h konstruktivističnemu, participatornemu opisovanju sveta je v kibernetiki znanosti in s tem v kibernetiki psihoterapije in različnih pristopov psihosocialne podpore in pomoči potemtakem zapopadena v vključevanju opazovalca (terapevta, socialnega delavca) v sistem, ki ga opazuje (klientski, uporabniški sistem). Omenjeni postopek oz. obrat je v kibernetiskem pogledu poimenovan kot “kibernetika kibernetike”² oz. “kibernetika drugega reda”, govorimo pa tudi o “znanosti o udeleženem opazovalcu” (Pask, v Barnes, 1994: 85) ter o “stališču udeleženosti” (von Foerster, 1991) in “etiki udeleženosti” (Hoffman, v McNamee in Gergen, 1994: 7–24).

Na primeru odnosa med psihopatologijo, teorijo in psihoterapijo lahko primerjamo obe različni epistemološki poziciji oz. stališči – objektivistično, ta predvideva linearen odnos med objektivno obstoječo psihopatologijo, ki po odkritju vstopi v teorijo in jo zdravijo s psihoterapijo, in konstruktivistično, ki predvideva krožen odnos med teorijo (oz. njenim avtorjem teoretikom) in njenimi konstrukcijami psihopatologije ter psihoterapije. Ko opazujemo svet (kli-

² Izraz je predlagala M. Mead že davnega leta 1969 (Barnes, 1996: 10), torej mnogo pred širšim valom postmoderne, ki je zajel prostor zahodnega miselnega sveta v sedemdesetih, še bolj pa osemdesetih in devetdesetih letih prejšnjega stoletja. Bateson pa je z Reuschem že leta 1951 v prvi sploh znani študiji epistemologije psihoterapije nakazal potrebo po vključitvi opazovalca (teoretskega analitika, psihoterapevta) v epistemološko analizo psihoterapije (Barnes, 2002).

enta in njegove simptome, težave) skozi objektivistična epistemološka očala, se imamo za nepristranskega opazovalca, ki "odkriva" objektivno obstoječo psihopatologijo (torej patologijo v psihi posameznika). Ko opazujemo svet (vzorcev klientovih odnosov, komunikacije, načinov njegovega razumevanja problemov) skozi konstruktivistična epistemološka očala, se imamo za pristranskega opazovalca, ki "konstruira" (interpretira) patologijo (patološke vzorce) klientovih odnosov. "*Znanost raziskuje, ne pa dokazuje,*" piše Bateson (1985: 37). Postmoderni kibernetik tako pojmovanega terapevta imenuje "teoretski terapevt", njegovo strokovno dejavnost pa "teoretska terapija" (Barnes, 2002). Mi torej zaznavamo-interpretiramo vzorce. "*Toda vzorec se lahko spremeni ali zlomi z dodajanjem, ponavljanjem, s čimerkoli, kar vas bo prisililo k novi zaznavi tega, in teh sprememb ni mogoče napovedati z absolutno gotovostjo, saj se še niso zgodile.*" (Bateson, 1985: 36)

KIBERNETIKA PSIHOTERAPIJE

Bateson je bil tudi prvi, ki je leta 1951 skupaj z Rueschem neredil *kibernetško študijo epistemologije psihoterapije*, ki je s tem prvič postala predmet raziskovanja v psihiatriji, psihologiji ali psihoterapiji, rezultati in implikacije te študije pa še do danes niso dovolj integrirani v psihoterapiji (Barnes, 2002: 40). Bateson med drugim predlaga naslednje:

1. Narediti temeljno razliko med teorijo psihopatologije in diagnoze (ki temelji na kvantitativnih konceptih energije) na eni strani ter uporabo teorije pri terapevtskem delu (ki se odvija v komunikaciji). Bateson torej ne govori proti uporabi vsakršne teorije v interakciji terapevtske pomoči, teoriji, pred katerima izrecno opozarja, sta teoriji psihopatologije in diagnoze, ki ponavadi vključujeta takšno ali drugačno teorijo osebnosti in pri katerih terapevt skozi optiko svoje teorije ugotavlja, torej vzpostavlja in poimenuje določeno vrsto, kategorijo psihične bolezni oz. motnje in jo nato v skladu s to isto teorijo zdravi. Bateson ni eksplicitno opredelil teoretskih konceptov ravnanja s klientom v terapevtskem odnosu, vendar so to razvili drugi kibernetiki avtorji.
2. Vključiti opazovalca in teoretika v razpravo o sistemu psihoterapije, psihoterapevta pa v terapevtski proces. V slednjem prepoznavam značilni kibernetiki obrat, v katerem se tudi opazovalec, teoretik, psihoterapevt ozrejo nase in na svojo udeležnost v procesu pomoči – s tem sestopijo s položaja nepristranskega, nevtralnega, nevljavajočega subjekta v interakciji.
3. Obravnavati konstrukcije psihoterapevtskih teoretikov kot primerno snov za psihiatrično študijo. Bateson vpelje prevrednotenje, redefiniranje opazovalčevih (teoretikovih, psihoterapevtovih) opisov iz ekspertnih, objektivnih opažanj oz. "dejstev"³ v njihove konstrukcije, interpretacije, torej v avtorske opise, ustvarjene v jeziku avtor-

jeve teorije patologije in pomoči, in predlaga, da postanejo predmet refleksije, proučevanja.

4. Vključiti terapijo v opazovanje – terapija naj torej sama postane predmet opazovanja v psihoterapiji. S tem Bateson dopolni krog vseh sestavin, ki oblikujejo terapevtsko interakcijo: ustaljeni raziskovalni osredotočenosti na klientski sistem in terapevtske rezultate doda teoretičnega psihoterapevta, njegova opažanja kot avtorske konstrukcije in celotni terapevtski proces oz. kontekst, ki vsi postanejo predmet opazovanja, proučevanja, refleksije.

Kadar psihoterapijo, ki jo izvajamo v terapevtski interakciji s klienti, podredimo lastnim terapevtskim metodam, ko naredimo “psihoterapijo svoje psihoterapije”, ko sami sebi postanemo subjekt opazovanja, takrat se nahajamo v kontekstu *kibernetike psihoterapije*. Predmet psihoterapije postane “psihopatologija” njenih izvajalcev psihoterapevtov, vendar ne v običajnem, kliničnem smislu. Psihoterapevtove psihopatologije ne umeščamo vanj kot posameznika, temveč v širši kontekst njegovega odnosa s terapevtsko teorijo in njenimi interpretacijami v skupini teoretičnih psihoterapevtov – predmet psihoterapije postanejo teoretske konstrukcije, ki jih razvija terapevt kot član takšne skupnosti.

Barnes (1994; 2002: 32–33) se sprašuje, kaj se bo zgodilo, ko se bo psihoterapija ozrla nase. Bo psihoterapija s samookrepljevanjem ušla nadzoru in eskalirala (pozitivna povratna vez) ter proizvedla vedno več psihopatologije in se obnavljala do (morebitne) prekinitve tega vzorca (višji red negativne povratne vezi)? Ali pa bo samo sebe uravnavala in korigirala (negativna povratna vez) ter se ozdravila psihopatologije? Druga možnost je osvoboditev psihoterapevtskega teoretičnega jezika vseh psihopatoloških diagnoz, kategorij in njihovo nadomeščanje z metaforami osebnega jezika posameznega klienta. To pomeni tudi spremembo v načinu, kako se psihoterapevt pogovarja s sogovorniki v terapevtski interakciji. Prevprašujemo tudi sam pojem “psihoterapije” (ter “terapevta” in “pacienta”, “klienta”), ki je otrok moderne dobe in v postmoderni optiki zveni linearno in dualistično (psihično, duševno je ločeno od somatskega, telesnega; terapevt zdravi klientovo trpečo duševnost), tovrstnih kritik pa je deležen tudi splošnejši pojem “pomoči” (ter “pomagajočega” in “uporabnika”), ki prav tako nakazuje enosmernost odnosa med tistim, ki pomaga, in tistim, ki je pomoči deležen.

Sprememba načina pogovora vzpostavlja kontekst za spremembo terapevtskih predpostavk o komunikaciji, v kateri sodeluje, za epistemološko spremem-

³ R. D. Laing (v Keeney, 1985: 21) zanimivo uporablja pojma “data” in “capta”. To, kar v znanosti velja za “data”, torej “objektivni”, surovi podatki, so bolj “capta”, vnaprej oziroma glede na postavljene hipoteze izbrani, torej skonstruirani podatki.

bo, in s tem povzroča tudi pomembne etične in ekološke posledice – spremembo v terapevtovem načinu prevzemanja odgovornosti za svoje odločitve in vedenje v terapevtski interakciji (Barnes, 2002). Našteto velja za katerikoli širši kontekst psihosocialne podpore in pomoči, opisano pa nas vrača v kontekst podpore in pomoči kot dialoga.

STALIŠČE IN ETIKA UDELEŽENOSTI V KONTEKSTU DIALOŠKE PRAKSE PSIHOSOCIALNE POMOČI

Stališče udeleženosti zadeva neogibno soodvisnost vseh udeležencev interakcije – zahteva etični kontekst, v katerem ima vsak sogovornik svoj prepoznaven glas, ko v sodelovanju z drugimi *soustvarja novosti* v smeri zelenih sprememb in *se uči prevzemati odgovornost* za svoj prispevek v delovnem projektu podpore in pomoči. Tako pojmovana etika udeleženosti se *od moraliziranja* (in teoretiziranja) o tem, kako bi se drugi moral ali ne smel vesti v določeni situaciji, premesti *k etični drži*, da lahko le sebi zapovem, kako se moram ali ne smem vesti v danem kontekstu in v skladu s tem prevzamem odgovornost za lastno vedenje (von Foerster, 1993). Če se moje vedenje tiče drugih udeležencev – in psihoterapija, psihosocialna podpora in pomoč nedvomno pomenijo tak kontekst –, skupaj sklepamo dogovore o tem, kako in s kakšnim deležem osebne odgovornosti bo vsak od nas sodeloval v delovnem projektu podpore in pomoči.

Postmoderno stališče in etika udeleženosti torej *ukinjata klasično (moderno) delitev moči* v razmerju med terapevtom ali socialnim delavcem in klientskim oz. uporabniškim sistemom, razmerje, v katerem je oseba, ki pomaga, lastnik znanja, ekspert za rešitev klientskih težav, tisti, ki skozi očala svoje teorije pomoči najprej opredeli (diagnosticira) njihove probleme (njihovo objektivno obstoječo psihopatologijo, socialne probleme) in v skladu z isto teorijo nato določi postopke njihovega zdravljenja ali blaženja in odpravljanja, odgovornost za sprejete odločitve pa pravzaprav ni toliko stvar strokovnjaka kot teorije, na podlagi katere je sprejel svoje odločitve (Barnes, 2002).

Udejanjanje stališča in etike udeleženosti nujno vzpostavlja kontekst medsebojne odvisnosti, sodelovanja udeležencev konkretnega projekta psihosocialne podpore in pomoči. *Psihosocialna pomoč postane delo*, ki ga udeleženci moramo in zmoremo le skupaj opraviti. Najrazličnejše oblike *pogajanja in dogovarjanja* – kaj je klientov problem, kaj je zelena rešitev oz. sprememba, kdo vse lahko prispeva v delovnem odnosu in konkretnem projektu reševanja problema oz. doseganja dogovorjenega cilja, s kakšnimi viri moči razpolagajo udeleženci projekta, kakšen bo načrt konkretnih korakov v smeri zelenih sprememb,

kako bomo preverjali učinkovitost našega sodelovanja, kako bomo proslavili sprotne in končne dosežke našega dela itn. – zahtevajo od sogovornikov njihovo pripravljenost pogledati skozi oči drugega, učiti se jezika drugega, reflektirati lastne temeljne predpostavke in soustvarjati nove, takšne, ki bodo veljale za vse soudeležence, dokler ne bomo dogovorili novih.

Pogovor v kontekstu postmoderne interakcije podpore in pomoči, dialog, utemeljen na epistemološkem stališču in etiki udeleženosti, predpostavlja soustvarjanje, skupno konstruiranje zelenih sprememb. Je način komuniciranja, v katerem sogovorniki *izmenjujejo*, bogatijo, *razvijajo svoje osebne interpretacije* in se do določene mere *dogovorijo o skupnih interpretacijah* (o problemu in želeni rešitvi, o lastnih virih za uresničitev svojih ciljev itn.). Kljub medsebojnemu zблиževanju, ki ga povzroča uporaba opisanega “ključa” za sporazumevanje (Anderson, 1995), sogovorniki v takšnem dialogu *ohranjajo svojo edinstvenost*, posebnost, svojo različnost v razumevanju sveta in konkretnih pomenov. Prav omenjena raznolikost je eno temeljnih gonil dialoga, saj bi v primeru popolne medsebojne interpretativne izenačenosti ljudje izgubili vsako zanimanje za drugega in njegov opis sveta (Pask, 1992).⁴

Postmoderna dialoška praksa je kontekst, v katerem se (lahko) vsi udeleženci učijo o svojih dosedanjih vzorcih učenja in eksperimentirajo z novimi mogočimi vzorci učenja, kar je Bateson (1990: 294–297) imenoval *učenje učenja* ali učenje drugega reda oz. devtero učenje. Dialog v kontekstu psihosocialne podpore in pomoči ni dialog o odnosu med pomagajočim strokovnjakom in klientom, njun dialog je ta odnos in se odvija v tem odnosu (Barnes, 2001: 180) in tudi konkreten dialog o odnosu med strokovnjakom in klientom je hkrati ta odnos in se odvija v tem odnosu. Našteto na precej abstrakten način izraža postmoderno razumevanje, da kot udeleženci dialoga pomoči ne moremo izstopiti iz odnosa in ga opazovati ter komentirati z nekega nevtralnega, objektivnega položaja od zunaj.⁵ Kot udeleženci interakcije psihosocialne pomoči smo vselej vključeni in tudi ko reflektiramo lastno vključenost, ostajamo v njej. Vendar pa z menjavo perspektive pomembno večamo kompleksnost lastne refleksije, povečujemo izbire oz. možnosti lastnega razumevanja. In ravno dialoška praksa, ki sogovornike zavezuje k vzajemnemu prizadevanju pogledati skozi optiko drugega, pripomore k omenjenemu razvoju razumevanja in s tem k po-

⁴ Glej tudi Šugman Bohinc, 2000, 2003; Čačinovič Vogrinčič in Šugman Bohinc, 2000.

⁵ Čeprav vsakokrat, ko nekaj vzamemo za predmet svojega raziskovanja, to “objektiviziramo”, se torej do tega obnašamo, kot da (objektivno) obstaja zunaj nas, pa se nato z reflektiranjem opisanega postopka in njegovih rezultatov kot avtorji svojega opažanja znova vključimo v sistem svojega raziskovanja. Obe opisani perspektivi v celotnem kontekstu tako pojmovanega raziskovanja dobro ponazarja metafora “kreativnega kroga” (Šugman Bohinc in Kordeš, 2004; Kordeš, 2004), ki ga tvorita komplementarna procesa raziskovalčeve vključenosti in izključenosti, kreiranja in objektiviziranja, spreminjanja in stabiliziranja.

večanju možnosti za ustvarjanje dogovorov, ki ne bodo le po meri strokovnjaka, temveč tudi in predvsem po meri klientov. Pomagajoči strokovnjak se uči razumeti klientovo teorijo (o problemu in željeni spremembi ter virih moči za njeno uresničenje), saj želi v pogovoru z njim prispevati k temu, da klient razvija svoje interpretacije (vključno z vzorci vedenja, s socialnimi akcijami) v smeri želenih, dogovorjenih ciljev.

V tako opredeljeni in izvajani dialoški praksi psihosocialne podpore in pomoči se pomagajoči strokovnjak uči pričakovati novost, odgovoriti na enkratnost in raznolikost, s katero se srečuje v takšni interakciji, in biti pripravljen na presenečenje (Barnes, 2001). Zahteven *miselni, konceptni preskok*, ki ga od mene kot pomagajoče sodelavke terja postmoderna konstruktivistična paradigma, je po mojih izkušnjah vendarle manj težak od prizadevanja *udejanjati držo in etiko udeležnosti v neposredni dialoški praksi*. Zdi se mi, da je to "bitka", ki bo trajala vse življenje, vse dokler bom udeležena v katerikoli interakciji. In mnogi, ki znajo misliti in izgovarjati postmodernost, se znajdejo na izjemno majavih tleh, ko se neposredno soočijo s sogovorniki v dialogu. Težko in do neke mere zamudno, nepraktično je ves čas upoštevati socialno konstruiranost, dogovorjenost resnice. In se vedno znova srečevati z negotovostjo, odprtostjo odgovorov v konkretni medosebni situaciji. Menim, da to tudi ni potrebno, dokler se nam v odnosih z drugimi ne zatakne ali ne zalomi. Dokler komunikacija teče brez večjih zastojev in ne povzroča trpljenja njenim udeležencem, zakaj bi jo motili z dodatno metakomunikacijo? Pogosto se na to odzovemo kot stonoga, ki so jo, uspešno premikajočo se, vprašali, katera noga gre prva, in se je v tistem hipu spotaknila ter pozabila na večščino, ki jo je dotlej tako uspešno izvajala, ne da bi vedela, kako to počne. Ko pa se najdemo v takšni ali drugačni stiski, ko trpimo, smo nezadovoljni z odnosi, ki jih imamo z drugimi, ali ko si zgolj želimo določenih sprememb v svojem življenju, pa nam jih ne uspe doseči, takrat postane vprašanje naše epistemologije odločilnega pomena.

DELOVNI ODNOS PODPORE IN POMOČI Z RAZSEŽNOSTMI ZNANOSTI, STROKE IN ESTETIKE

Ko se v kontekstu psihosocialne podpore in pomoči, tudi terapevtske, odpravimo socialni moči in položaju vedočega,⁶ nekoga, ki mu strokovno znanje daje pooblastilo, da skozi prizmo svoje teorije (osebnosti in patologije) opredeljuje probleme (simptome, bolezni) sogovornikov in jih v skladu s to oceno (diagnozo) blaži, odpravlja (zdravi), ustvarjamo okoliščine za takšno porazdelitev moči med udeleženci, ki lahko temelji na stališču in etiki udeležnosti. Opi-

⁶ H. Anderson in H. Goolishian govorita o drži "nevedočega" oz. "nevednosti", v: McNamee in Gergen (ur.), 1994: 25–39.

sana interakcija lahko postane kontekst za razvoj delovnega projekta podpore in pomoči, v katerih smo vsi udeleženi akterji, ki dogovarjamo osnovne sestavine tako vzpostavljenega “delovnega odnosa” (Čačinovič Vogrinčič, 2002). Delovni odnos je primeren okvir za udejanjanje psihosocialne podpore in pomoči kot “sistematično nesistematičnega pristopa” (Bardmann, 1996), kot “teorije o neteoriji” (Barnes, 1994), kot znanstvenega in strokovnega konteksta z veliko estetike, porajajoče se v procesu ustvarjanja novosti, umeščanja v okvir novega, širšega pomena.

Znanstveno razsežnost daje delovnemu odnosu sprotna refleksija različnih vidikov interakcije podpore in pomoči, tako položaja in deleža vpliva (konstruiranja) vsakega od udeleženi akterjev kot uporabljenih metod, doseženih izidov in celotnega procesa sodelovanja. Tako zasnovanemu raziskovanju daje konstruktivistično obeležje zahteva po nenehnem dialogu med udeleženci raziskovanja in po dogovarjanju tega, kar bo za sogovornike veljalo kot resnica. Zago-varjati opisano stališče pomeni razumeti vsak sistem kot netrivialni “stroj” (von Foerster, 1991, 1992) oz. sistem. Čeprav smo obsojeni na zavzemanje hipotez, s pomočjo katerih si razlagamo ljudi, stvari in dogodke na način, ki neizogibno trivializira njihovo netrivialnost, je pomembno, da svojih hipotez ne zamenjujemo za “resnico”, temveč jih z opisano znanstveno refleksijo in v dialogu z drugimi udeleženci preskušamo ter v skladu z rezultati potrjujemo ali zavračamo, torej korigiramo in razvijamo nove. Pri tem lahko damo svoji domiselnosti in domišljiji svobodo ustvarjanja povezav na tak način, da bomo bogatili kompleksnost svojega opazanja in razumevanja, povečevali celotno število svojih izbir (von Foerster, 1984) in tako z zadostno raznolikostjo odgovarjali na raznolikost, s katero se srečujemo v konkretnem delovnem kontekstu.

Strokovno razsežnost odnosa in konkretnega projekta podpore in pomoči tvorijo koncepti in postopki tega področja dela. Šele način njihove uporabe v interakciji pomoči zagotavlja udejanjanje stališča in etike udeleženosti. Strokovnjakov sestop s položaja moči in ekspertnosti in zavzemanje perspektive dodajanja in krepitve moči sogovornikov, odpiranje konteksta za pogovor, v katerem je dovolj prostora za klienta in njegovo zgodbo in v katerem se pomagajoči strokovnjak uči klientove teorije (o problemu in želeni spremembi, o razpoložljivih virih moči za njeno uresničenje) in njegovega osebnega jezika, najrazličnejše oblike dogovarjanja (o sodelovanju v delovnem odnosu pomoči in prevzemanju konkretnega deleža odgovornosti zanj, o tem, kaj je problem in kaj želeni razplet, s kakšnimi viri razpolaga klient in kakšen je načrt majhnih, uresničljivih korakov na poti do rešitve, kako bomo preverjali in kako proslavili uspešnost dela itn.) – naštetu pomeni samo nekaj osrednjih elementov strokovne dimenzije psihosocialne podpore in pomoči, ute-

meljene na stališču in etiki udeleženosti. Pomagajoči strokovnjak sistematično uporablja sistem konceptov in postopkov, torej “strokovno teorijo”, ki mu omogoča ravnati “z osebno teorijo” kateregakoli klienta. V nasprotju z izvajalci klasičnih pristopov pomoči klientskih teorij ne prevaja v svojo strokovno teorijo osebnosti, patologije in pomoči, temveč se uči besednjaka svojih sogovornikov, da bi se jim pridružil v njihovi socialni konstrukciji sveta in pripomogel k njenemu rekonstruiranju v smeri dogovorjenih zelenih sprememb. Od tod sintagma “teorija o neteoriji”. Omenjeni “sistematični” vidik uporabe strokovnih konceptov in postopkov pa pomeni le en vidik tako opredeljenega pristopa podpore in pomoči. Dopolnjuje ga “nesistematični” vidik, vsa raznolikost, ki jo konkretni klient prinese v delovno interakcijo – njegova konkretna opredelitev problema in zelene spremembe, konkretni viri moči, s katerimi razpolaga oz. jih bomo krepili ali jih po potrebi dodali, da bi lahko v povsem konkretnem, za posameznega klienta oblikovanem načrtu majhnih, uresničljivih korakov realizirali, preverili in proslavili dogovorjene cilje. Zato “sistematično nesistematični pristop” kot okvir delovnega odnosa, ki omogoča in neguje udeležnost vsakega od sogovornikov in zagotavlja, da bo njegov osebni glas slišan, upoštevan in spoštovan v dialogu soustvarjanja zelenih sprememb.

Sprememba pomeni vodilno vrednost tako opredeljenega konteksta psihosocialne podpore in pomoči, sprememba, ki je ne ustvari in doživi le klient, temveč tudi strokovnjak. Stališče in etika udeleženosti sta sinonim za refleksijo in samorefleksijo, ki vodi k novostim. Upoštevanje socialne konstrukcije resničnosti sogovornika, odziv nanjo na način, ki jo povzame in dopolni z lastno konstrukcijo, “konstruktivistični etični imperativ” (von Foerster, 1984: 188), večati število svojih izbir in pa sposobnost variirati lastno vedenje oz. zmožnost čim bolj raznolikih dejanj in odgovorov – vsi vključujejo ustvarjanje razlike, spremembe, novosti, ki dimenzijo praktične učinkovitosti dela dopolnjuje s svojevrstno *estetsko* vrednostjo, “estetiko spremembe” (Keeney, 1985). Stališče in etika udeleženosti preprečujeta rabo tehnik in metod psihosocialne podpore in pomoči na način kuharskega recepta ali priročniškega nasveta, ki ne upošteva konkretnega konteksta. Nasprotno, udeležence delovnega odnosa spodbujata k individualnim, raznolikim, novim, nepričakovanim odgovorom tako na stara kot na nova vprašanja, ki jih razvijejo in izmenjujejo v dialogu, kar od vseh zahteva ne le sposobnost, znanje in izkušnost, temveč tudi ustvarjalnost – občutljivost, pronicljivost, intuitivnost, odprtost, prožnost, domišljivo, izvirnost in iznajdljivost. Naštete lastnosti pripomorejo k “preokvirjanju” dane situacije v smeri zelene spremembe, tako da skonstruiramo nov, zase bolj zadovoljujoč, bolj smiseln pomen te situacije, tak, ki nam omogoča uspešno akcijo.

Estetika spremembe pomeni upoštevanje širšega konteksta, v katerem se odvijata konkretna želena razlika, ko nezavedno zaokroži zavestni namen, ko tehnološki razvoj zagledamo v luči njegovih ekoloških posledic, ko posameznika razumemo v kontekstu para, družine ali skupnosti, ko opazimo ples spremembe in stabilnosti, ko dojamemo smrt v objemu življenja. Ko svoje stremljenje k odkritju objektivne resnice dopolnimo z zaupanjem, da bomo sogovorniki v dialogu kljub medosebnim razlikam v konstrukcijah resnice dosegli določen sporazum o skupni resnici in soustvarili dogovor, ki bo veljal za vse udeležence. Do prihodnjega dogovora.

LITERATURA:

- ANDERSON, W. T. (1995): "Four Different Ways to Be Absolutely Right". V: W. T. Anderson (ur.). *The Truth About the Truth. De-Confusing and Re-Constructing the Postmodern World*. New York: G. P. Putnam's Sons, 110–116;
- ASHBY, R. (1961): *An Introduction to Cybernetics*. London: Chapman and Hall Ltd. (izv. 1956);
- BARDMANN, T. M. (1996): "Social Work: 'Profession Without Qualities'. Attempt to Link Social Work and Cybernetics". *Systems Research* 13, 3: 205–213;
- BARNES, G. (1994): *Justice, Love and Wisdom. Linking Psychotherapy to Second-Order Cybernetics*. Zagreb: Medicinska naklada;
- BARNES, G. (1995): *What You Get Is What You See*, Solna: Inform Lab, 1–22;
- BARNES, G. (2001): "Voices of Sanity in the Conversations of Psychotherapy". *Hypnos* 26, 4: 174–185;
- BARNES, G. (2002): *Psychopathology of Psychotherapy. A Cybernetic Study of Theory*. Doktorska disertacija. Melbourne: RMIT University;
- BATESON, G. (1985): *Mind and Nature. A necessary unity*. London: Fontana Paperbacks (izv. 1979);
- BATESON, G. (1990): *Steps to an Ecology of Mind*. New York: Ballantine Books (izv. 1972);
- CAPRA, F. (1998): *Mreža života. Novo znanstveno razumijevanje živih sustava*. Zagreb: Liberata;
- ČAČIHOVIĆ VOGRINČIĆ, G. (2002): "Koncept delovnega odnosa v socialnem delu". *Socialno delo* 41, 2: 91–96;
- ČAČIHOVIĆ VOGRINČIĆ, G., Šugman Bohinc, L. (2000): "Učinkovitost (uspešnost) razgovora v socialnem delu z družino". *Socialno delo* 39, 3: 175–189;
- FORREST, D. (2000): *Hypnotism. A History*, London, New York: Penguin Books;
- FOERSTER, H. von (1984): "Disorder/Order: Discovery or Invention?". V: P. Livingston (ur.), *Disorder and Order*, Saratoga: Anma Libri, 177–189;
- FOERSTER, H. von (1990): "Understanding Understanding". *Methodologia (Thought Language Models)*, Anno 1, No. 7: 7–22;
- FOERSTER, H. von (1991): "Through the Eyes of the Other". V: F. Steier (ur.), *Research and Reflexivity*, London: Sage Publications, 63–75;
- FOERSTER, H. von (1992): "Lethology. A Theory of Learning and Knowing, vis-à-vis, Undeterminables, Undecidables, Unknowables". V: K. Hooper Woolsey (ur.), *Full Spectrum Learning*, Cupertino: Apple Multimedia Lab, 88–109;
- FOERSTER, H. von (1993): "Ethics and Second-Order Cybernetics". *Psychiatria Danubina*, 5, 1–2: 33–47. Zagreb: Medicinska naklada;
- FREUD, S. (1977): *Predavanja za uvod v psihoanalizo*. Ljubljana: Državna založba Slovenije (izv. 1916);
- HOFFMAN, L. (1994): "A Reflexive Stance for Family Therapy". V: Sh. McNamee, K. J. Gergen (ur.). *Therapy as Social Construction*. London, Newbury Park, New Delhi: Sage Publications, 7–24;
- KEENEY, B. P. (1985): *Aesthetics of Change*. New York, London: The Guilford Press;
- KORDEŠ, U. (2004): *Od resnice k zaupanju*. Ljubljana: Studia humanitatis;
- LAING, R. D. (1985): *Činjenice života*. Beograd: Prosveta;
- MATURANA, Varela (1998): *Drevo spoznanja*. Ljubljana: Studia humanitatis;
- ORNSTEIN, R. E. (ur.) (1973): *The Nature of Human Consciousness*. San Francisco: W. H. Freeman and Co;

- PASK, G. (1992): *Interaction of actors: Theory and some applications*. An introductory monograph. OOC Program. Amsterdam: University of Amsterdam;
- RORTY, R. (1980): *Philosophy and the Mirror of Nature*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press;
- SHAZER, S. de (1994): *Words Were Originally Magic*. New York, London: W. W. Norton & Company, Inc;
- ŠUGMAN BOHINC, L. (2000): *Kibernetika konverzacije – o spreminjanju razumevanja sebe in drugega skozi razgovor*. Doktorska disertacija. Ljubljana: Filozofska fakulteta;
- ŠUGMAN BOHINC, L. (2003): "Kibernetika konverzacije – o spreminjanju razumevanja sebe in drugega skozi razgovor". V: J. Bohak, M. Možina (ur.) *Drugi študijski dnevi Slovenske krovne zveze za psihoterapijo. Kaj deluje v psihoterapiji? Novejše raziskave njene uspešnosti*. Zbornik prispevkov. Maribor: SKZP, 35–44;
- ŠUGMAN BOHINC, L. Kordeš, U. (2004): „Second-order cybernetics: its implications and applications for science“. V: R. Trappl (ur.). *Cybernetics and systems 2004. Vol. 1–2: proceedings of the Seventeenth European Meeting on Cybernetics and Systems Research, held at the University of Vienna, Austria, 13–16 April 2004*. Vienna: Austrian Society for Cybernetic Studies, 120–123;
- WHEATLEY, M. J. (1999): *Leadership and the New Science. Discovering Order in a Chaotic World*. San Francisco: Berret-Koehler Publishers;
- WIENER, N. (1964): *Kibernetika i društvo*. Beograd: Nolit.